

TURYSTYCZNA AKTYWIZACJA ZDEGRADOWANYCH OBSZARÓW POPRZEMYSŁOWYCH NA PRZYKŁADZIE WYROBISKA KOPALNI SIARKI „MACHÓW”

Michał Rudnicki

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Streszczenie. Celem artykułu jest przedstawienie turystycznej aktywizacji specyficznego rodzaju przestrzeni, jaką są całkowicie zdegradowane przyrodniczo i krajobrazowo obszary do niedawna funkcjonującego przemysłu ciężkiego. Analiza została oparta na działaniach władz rządowych na szczeblu centralnym, władz miasta Tarnobrzeg oraz specjalnie powołanej spółki Kopalni Siarki „Machów” S.A. Głównym zadaniem tej współpracy jest dążenie do przywrócenia walorów przyrodniczych i krajobrazowych oraz odpowiednie zagospodarowanie turystyczne wyrobiska dawnej Kopalni Siarki „Machów” w celu pobudzenia aktywności gospodarczej tego obszaru. Analiza ta przeprowadzona jest dwutorowo. Z jednej strony skupia się na działaniach, które już zostały poczynione, z drugiej strony ukazuje plany zagospodarowania turystycznego oraz aktywność podjętą przez ww. podmioty. Jednocześnie badanie to jest próbą oceny całości zrealizowanych przedsięwzięć oraz wskazówką dla wielu innych regionów poprzemysłowych przy podejmowanych próbach turystycznego ożywienia gospodarczego.

Słowa kluczowe: Machów, Tarnobrzeg, aktywizacja, rekultywacja, turystyka, rekreacja

WPROWADZENIE

Od wieków utożsamiano poziom rozwoju gospodarczego danego kraju z poziomem industrializacji. Za kraje wysoko rozwinięte powszechnie uważano te, które mogły się poszczycić wysokim udziałem przemysłu w strukturze dochodu narodowego. Jednym z podstawowych mierników majątności, który determinował pozycję danego kraju wśród innych, była zasobność danego państwa w bogactwa naturalne, wśród których szczególnie miejsce zajmowały kopaliny. To właśnie na nich wiele państw przez stulecia opierało swoje gospodarki rozbudowując ciężki przemysł wydobywczy. Bezpowrotnie zmieniano pod względem krajobrazowym całe regiony w wyniku przenoszenia mas ziemi. Odkry-

Adres do korespondencji – Corresponding author: Michał Rudnicki, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Wydział Zarządzania, Katedra Turystyki, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków, e-mail: rudnickm@uek.krakow.pl

wano kolejne pokłady złóż, potęgując tylko zaburzenia w środowisku naturalnym danych obszarów. Jeszcze bardziej dotkliwe skutki powodowało pośrednie oddziaływanie przemysłu. Zanieczyszczenia ekologiczne wywołane ekspansywną polityką wydobywczą nierzadko obejmowały tereny oddalone o setki kilometrów od źródła tych zaburzeń. To wszystko przyczyniło się do innego postrzegania przemysłu, do traktowania go nie tylko jako źródła dochodów, ale także jako źródła kosztów – tym większych, że trudnych do oszacowania.

Obserwowana w ostatnim ćwierćwieczu stopniowa utrata znaczenia przemysłu wydobywczego pozostawiła „niechciane dziedzictwo” w postaci zdegradowanych przyrodniczo terenów. To, co jeszcze pół wieku temu stanowiło dobrze prosperujące zakłady przemysłowe, dzisiaj jest bezużyteczne, często strasząc i przestrzegając przed zbyt ekspansywną eksploracją środowiska. Niejednokrotnie obszary te mogą być jednak postrzegane z innego punktu widzenia – nie jako swoisty „problem przestrzenny”, lecz jako potencjał, który przy odpowiednim przekształceniu i zagospodarowaniu może stać się przedmiotem zainteresowania ruchu turystycznego.

Tematyka turystycznej aktywizacji terenów staje się obecnie ważnym zagadnieniem ekonomicznym dla gospodarek regionów poprzemysłowych. Przy następującej w ostatnich dziesięcioleciach transformacji gospodarki narodowej, utracie znaczenia przemysłu przy jednoczesnym wzroście pozycji sfery usług, zauważa się swoistą marginalizację regionów utrzymujących się wyłącznie z przemysłu wydobywczego. Dlatego też znalezienie alternatywy w postaci rozwoju gospodarki turystycznej na tych terenach może stać się skutecznym narzędziem walki z narastającymi problemami ekonomicznymi i społecznymi oraz jednocześnie przyczynić się do ponownego rozkwitu tych obszarów.

SPECYFIKA OŻYWIENIA TURYSTYCZNEGO ZDEGRADOWANYCH REGIONÓW POPRZEMYSŁOWYCH

Obserwując progres turystyki w świecie, łatwo można dostrzec rozwój gospodarek turystycznych wykorzystujących już istniejące walory przyrodnicze czy antropogeniczne. Są one niewątpliwą siłą przyciągającą turystów w określone miejsca recepcji turystycznej, stanowiąc jednocześnie czynnik rozwoju całych regionów czy państw. W literaturze przedmiotu można spotkać liczne przykłady, wręcz gotowe recepty rozwoju gospodarek turystycznych, lecz oparte na już istniejących walorach czy już istniejącej skali zjawiska turystyki. Problem pojawia się w przypadku, gdy dany obszar pełni lub w wyniku historycznej działalności miał zupełnie inną funkcję wiodącą, np. produkcję przemysłową czy wydobywczą. W rezultacie teren ten jest zupełnie nieprzystosowany do pełnienia funkcji turystycznej, brak w nim jakichkolwiek czynników będących atrakcjami z punktu widzenia potencjalnego turysty, a degradacja środowiska przyrodniczego jest tylko zjawiskiem pogłębiającym recesję turystyczną tego obszaru. W konsekwencji samo zjawisko turystyki ma niewielkie szanse na zaistnienie bez zastosowania odpowiednich działań aktywizacyjnych.

Aktywizacja turystyczna obszaru poprzemysłowego związana jest ze swoistą transformacją funkcji. Obszar ten z dotychczasowego przeznaczenia nastawionego na produkcję przemysłową zmienia swoją podstawową funkcję na turystyczną. Implikuje to

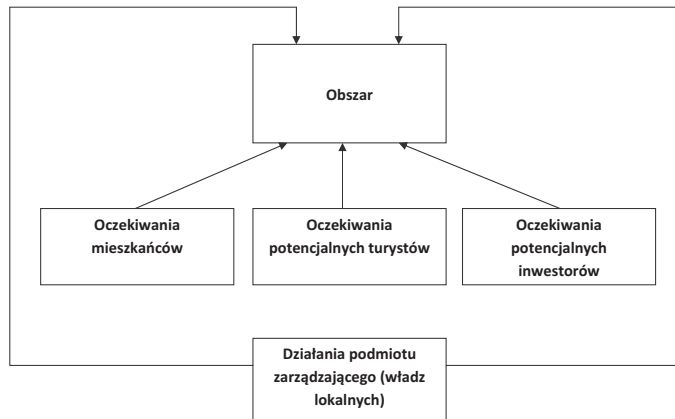
przekształcenia środowiskowe oraz infrastrukturalne – w przypadku całkowitego zdegradowania powstaje konieczność rewaloryzacji środowiska przyrodniczego. Przystępując do tych przeobrażeń, należy najpierw zastanowić się nad funkcją wiodącą samej turystyki, co jest bezpośrednio powiązane ze strukturą docelowego produktu turystycznego. Kluczowym czynnikiem przyczyniającym się do sukcesu miejscowości, gmin czy regionów turystycznych na rynku jest bowiem stworzenie takiej oferty (produktów), która odpowiada potrzebom i oczekiwaniom turystów [Kornak, Rapacz 2001]. W szczególnym przypadku, jakim są tereny poprzemysłowe, należy zatem w pierwszej kolejności zdecydować, co ma stać się przedmiotem zainteresowania turystów oraz czy decydujemy o powstaniu produktu turystycznego – obiektu czy obszaru [Kaczmarek i in. 2010]. Oferowany przez miejscowości i regiony turystyczne produkt jest podstawowym instrumentem kształtowania późniejszej strategii produktu obszaru postindustrialnego.

Kolejną strategiczną kwestią podjętą jeszcze na etapie wstępnego planowania, wizji tego produktu, musi być określenie jego struktury. Jednym z fundamentalnych problemów rozwoju turystyki jest rozwiązanie dylematu, jakiego rodzaju elementy mają być podstawą produktu turystycznego obszaru [Meyer 2004]. Zdecydowanie kluczowym determinantem może okazać się tutaj charakter produkcji przemysłowej. Warunkuje on bowiem określone zaplecze infrastrukturalne oraz przeobrażenie środowiska. Gdy przedmiotem zainteresowania jest obszar dawnej produkcji górniczej opartej na wydobyciu węgla, dobrze wyposażony w infrastrukturę wydobywczą, można go wykorzystać do utworzenia szlaku kopalnianego. Tego typu działania okazują się bardzo skuteczne, co pokazuje przykład Szlaku Zabytków Techniki – markowego produktu turystycznego województwa śląskiego [Panasiuk i in. 2010]. Innym przykładem możliwości wykorzystania na potrzeby turystyczne obszarów postindustrialnych jest utworzenie zbiornika wodnego wraz z okalającą go infrastrukturą turystyczno-rekreacyjną. Koncepcja ta zostanie szczegółowo zaprezentowana w dalszej części analizy badawczej. Warto jednak nadmienić, iż tego typu działania możliwe są do podjęcia w obliczu zupełnie innego charakteru produkcji wydobywczej, charakteryzującej się stosunkowo niewielkim udziałem elementów stałych infrastruktury, natomiast zmianami na wielką skalę w walorach krajobrazowych danego obszaru. Podsumowując warto zauważyć, iż w przypadku obszarów zindustrializowanych produkt turystyczny tworzony jest od podstaw. Następuje uwypuklenie pewnych cech otoczenia przemysłowego oraz kreowanie na tym tle określonych atrakcji turystycznych przy stosunkowo ograniczonych możliwościach działania zdeterminowanych charakterem działalności przemysłowej.

Rozwój turystyki na obszarach poprzemysłowych niesie ze sobą określone skutki przestrzenne. Czynnikiem przemian przestrzennych, podobnie jak w przypadku również innych obszarów, jest proces zagospodarowania turystycznego, którego celem jest przystosowanie przestrzeni poprzemysłowej na potrzeby ruchu turystycznego. W wyniku tego procesu powstają konkretne obiekty i urządzenia turystyczne oraz adaptowane do określonych form turystyki tereny rekreacyjne [Kurek 2007]. Skutecznym narzędziem prowadzenia zagospodarowania turystycznego przez jednostki samorządu terytorialnego, w tym zwłaszcza gminy, są stosowane przez nie narzędzia planistyczne, do których zaliczyć można studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, strategię rozwoju, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, wieloletnie pro-

gramy inwestycyjne oraz decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu [Gaczek 2003].

Przystępując do planowania wykorzystywania obszarów przemysłowych w celach turystycznych, organy gminne muszą mieć na uwadze interesy różnych grup społecznych, których skutki aktywizacji turystycznej obszaru przemysłowego będą w sposób pośredni lub bezpośredni dotyczyły (rys. 1). Warto zauważyć, iż mimo powszechnej zgody co do celowości planowania turystyki w procesie zagospodarowania turystycznego, efekty planowania odbiegają często od przyjętych założeń [Kowalczyk, Derek 2010]. Jest to związane ze sprzecznością interesów poszczególnych grup, z innymi potrzebami i oczekiwaniami co do zagospodarowania terenów przemysłowych. Grupami, między którymi szczególnie dochodzi do konfliktów są zwłaszcza przyszli inwestorzy oraz mieszkańcy. Inwestorzy rozpatrują wszelkie przedsięwzięcia rozwojowe w kategorii efektywności ekonomicznej i nierozzerwalnie z nią związanego ryzyka. Z kolei władze lokalne ponoszą odpowiedzialność za prawidłowość procesów inwestowania, ich zgodność z interesami ludności miejscowej, z naturą obszaru i jego szeroko pojmowanego środowiska [Gołębski 2002]. Dlatego też istotną kwestią jest, aby w procesie planowania szczególnie aktywna rola przypadła nie tylko miejscowym władzom, lecz także by czynnie w nim uczestniczyli sami mieszkańcy obszaru objętego planem.

Rys 1. Grupy społeczne zainteresowane zagospodarowaniem turystycznym danego obszaru

Fig. 1. Social groups interested in tourism planning of the area

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Author's research.

Podsumowując zagadnienie istoty ożywienia turystycznego terenów przemysłowych, można zauważyć dwa główne etapy, w ramach których prowadzony jest proces aktywizacji turystycznej obszarów postindustrialnych. Pierwszym z nich jest przeistoczenie charakteru działalności – zmiana funkcji z przemysłowej na turystyczno-rekreacyjną. Do tego pola działań można zaliczyć takie cele, jak chociażby zakończenie produkcji wydobywczej w kopalni oraz adaptacja infrastruktury wydobywczej na potrzeby obsługi ruchu turystycznego. Drugim etapem jest odpowiednie zagospodarowanie turystyczne, umożliwiające zasymilowanie turystów na obszarze przemysłowym, które musi prze-

biegać z jednoczesnymi działaniami marketingowymi w celu zainteresowania potencjalnych inwestorów oraz wzbudzenia ciekawości i pożądania wśród przyszłych turystów.

TRANSFORMACJA FUNKCJI OBSZARU KOPALNI SIARKI „MACHÓW”

W odniesieniu do zaprezentowanych powyżej możliwości postępowania przy prowadzeniu procesu aktywizacji turystycznej terenów postindustrialnych decydującym czynnikiem determinującym kształt produktu turystycznego jest charakter produkcji przemysłowej. W przypadku obszaru Kopalni Siarki „Machów” proces wydobywczy pozostawił stosunkowo niewiele trwałych urządzeń infrastrukturalnych, natomiast ogromne przeobrażenia w krajobrazie i środowisku naturalnym. Dlatego też proces transformacji funkcji wiodącej tego obszaru można podzielić na dwa główne etapy: rekultywację oraz zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne poddanego przekształceniom terenu. W pierwszym etapie znakomita większość działań skupia się wokół przywrócenia walorów krajobrazowych tego obszaru. Proces ten w przypadku Kopalni Siarki „Machów” jest na chwilę obecną ukończony, dlatego też jego poniższa analiza przedstawia działania już poczynione. Ta część badania ma stanowić podstawę do oceny możliwości wykorzystania całkowicie zdegradowanych terenów poprzemysłowych dla celów turystycznych. Dalsza część opracowania, prezentująca obecnie podejmowane działania i decyzje co do kształtu i charakteru produktu turystycznego tego obszaru, ma umożliwić udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy z punktu widzenia zagospodarowania turystycznego proces ten był przeprowadzony efektywnie.

Po odkryciu bogatych złóż siarki w rejonie tarnobrzeskim w połowie poprzedniego stulecia obszar ten stał się atrakcyjny przemysłowo. Rozpoczęto intensywną eksploatację złóż siarki rodzimę metodą odkrywkową, najpierw w 1958 roku w wyrobisku Piaseczno (do 1971 r.), a następnie w sąsiednim wyrobisku Machów, gdzie wydobywanie trwało przez ponad 20 lat (od 1970 do 1992 r.). Wydobywanie rudy z wyrobisk stanowiło bazę produkcji siarki opartej na metodzie flotacyjno-rafinacyjnej. Przez cały okres funkcjonowania z obu wyrobisk łącznie wydobyto około 82 mln ton rudy siarkowej, z czego uzyskano około 15 mln ton siarki rafinowanej. W tym celu konieczne było zdjęcie około 380 mln m³ nadkładu. Dzięki temu Polska za czasów świetności funkcjonowania ww. kopalni była jednym z czołowych producentów siarki na świecie (za tonę siarki płacono 120 dolarów), okręg tarnobrzeski był polskim zagłębiem wydobywania tego surowca, a sama siarka potocznie nazywana była „polskim złotem”. Dobra koniunktura siarki na rynkach światowych wyhamowała nagle w drugiej połowie 1991 roku. Powodem załamania siarki była zwiększona podaż taniej siarki z oduzysku oraz ogólnoswiatowa recesja gospodarcza. Doprowadziło to do zahamowania rozwoju górnictwa siarki w Polsce. Zaprzestano także wydobywania siarki w odkrywce „Machów” – cena tony siarki spadła do 30 dolarów, co spowodowało nierentowność dalszego funkcjonowania kopalni. W wyniku zaistniałej sytuacji podjęto decyzję o likwidacji wyrobiska górniczego i w grudniu 1992 roku wydobyto z niego ostatnią tonę siarki. W 1994 roku minister właściwy ds. przemysłu i handlu podjął decyzję o likwidacji kopalni.

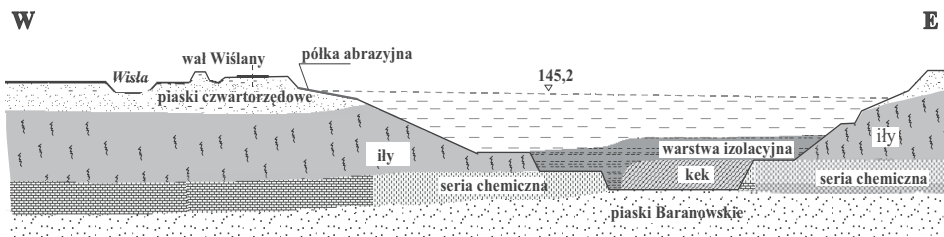
Odkrywkowa eksploatacja siarki w Machowie (a także położonym po drugiej stronie Wisły Piasecznie) spowodowała degradację środowiska naturalnego. Nastąpiły zmiany

w ukształtowaniu terenu, obok wielkiej dziury w ziemi, miejscami głębokości blisko 100 metrów, wyrosła potężna hałda przeniesionych mas ziemnych. Całkowitej dewastacji uległo 1600 hektarów gruntów oraz nastąpiły zmiany w układzie wód podziemnych. Na miejscu składowano duże ilości bardzo szkodliwych odpadów poprodukcyjnych (m.in. niezwykle toksyczny kek), co sprzyjało tworzeniu się zaszarczonych wód złożowych. Liczba zagrożeń była więc niewyobrażalnie długa – od przedostania się zaszarczonych wód złożowych do wód gruntowych po skażenie powietrza siarkowodorem. Szacuje się, że gdyby doszło do przedostania się siarkowodoru do atmosfery, strefa rażenia gazu sięgałaby 200 kilometrów, czyli zahaczałaby o Warszawę. Skala problemu była więc bardzo poważna, dlatego też od momentu zaprzestania wydobywania stale prowadzona była działalność zabezpieczająca wyrobisko. Wypompowywano wodę gromadzącą się pod wyrobiskiem, co pochłaniało rocznie 40 mln złotych. Z powodu stałego niedofinansowania proces likwidacyjny był przedłużany o kolejne lata, co tylko podnosiło jego koszt.

Na wybór sposobu likwidacji odkrywkowych wyrobisk górniczych decydujący wpływ mają warunki hydrogeologiczne, ekonomiczne oraz kierunek docelowego ich zagospodarowania. Wykorzystanie wyrobiska poeksploatacyjnego (np. węgla brunatnego, siarki) na zbiornik wodny z przeznaczeniem na cele rekreacyjne jest powszechnie stosowanym modelem przy zagospodarowywaniu tego typu wyrobisk w kraju i za granicą. Przy wodnym kierunku zagospodarowania odkrywkowych wyrobisk posiarkowych bardzo istotnym problemem jest skuteczna izolacja poziomu wodonośnego piętra trzeciorzędowego od wód zbiornika. W tym celu w wyrobisku machowskim podjęto prace rekultywacyjne polegające m.in. na:

- uszczelnieniu dna zbiornika 25-metrową warstwą izolacyjną powstałą z ilów krakowieckich zapobiegającą wzajemnemu przenikaniu się wód,
- uformowaniu skarp wyrobiska w sposób zapewniający im trwałą stateczność w warunkach zalania zbiornika wodą wraz z wykonaniem elementów chroniących brzegi przed niekontrolowanymi procesami abrazyjnymi,
- budowie obiektów hydrotechnicznych umożliwiających napełnienie projektowanego zbiornika wodą z Wisły oraz służących do corocznej, częściowej wymiany wody,
- likwidacji zbędnych obiektów technologicznych oraz uporządkowaniu i rekultywacji terenów zdegradowanych, przylegających bezpośrednio do wyrobiska [Jakubek 2004].

Poszczególne efekty działań rekultywacyjnych zaprezentowano na rysunku 2.

Rys. 2. Schemat likwidacji Kopalni Siarki „Machów”
 Fig. 2. Diagram of liquidating Sulphur Mine „Machów”
 Źródło: Opracowania Kopalni Siarki „Machów” S.A.
 Source: Sulphur Mine „Machów” S.A. research

Przyjęta technologia likwidacji kopalni pozwoliła na wykorzystanie odpadów przemysłowych do częściowego wypełnienia dennej części likwidowanego wyrobiska. Odpady te zostały przykryte ilową warstwą izolującą dno tworzonego zbiornika wodnego. Zastosowany sposób unieszkodliwiania odpadów nie stanowił zagrożenia dla środowiska, pozwolił natomiast na korzystne zmniejszenie głębokości zbiornika. Łącznie pod warstwą izolacyjną ułożono 3742 tys. ton odpadów przemysłowych, w tym głównie kek porafinacyjny (w ilości 3474 tys. ton) z likwidacji składowiska w Ocicach, ziemię zanieczyszczoną siarką, popioły, odpady rudy darniowej i odpady z rozbiórki obiektów budowlanych [ibidem]. Lokowanie odpadów i budowę warstwy izolacyjnej zakończono w 2002 roku. Jej wykonanie wiązało się z przemieszczeniem około 34 mln m³ materiału z poziomów nadkładowych i ze zwałowiska wewnętrznego.

Po zakończeniu kolejnych etapów, polegających na wspomnianym już formowaniu skarpi wyrobiska oraz budowy obiektów infrastruktury hydrotechnicznej, w tym kanału wlotowego o długości 224 metrów, w 2005 roku rozpoczęto proces wypełniania zbiornika wodą z Wisły, który zakończony został dopiero w 2009 roku, czyli znacznie później niż wstępnie zakładano. Spowodowane to było chęcią wypuszczenia do zbiornika machowskiego wody o możliwie jak najwyższych parametrach czystości, a taka możliwa była do uzyskania jedynie przy odpowiednim poziomie stanu Wisły. Do wypełnienia zbiornika potrzebne było aż 112 mln m³ wody. W efekcie w miejscu wyrobiska poeksploatacyjnego powstał zbiornik wodny o charakterze turystyczno-rekreacyjnym o powierzchni 500 ha i głębokości 42 metrów. Jednocześnie wraz z procesem wypełniania zbiornika prowadzone było nasadzenie różnorodnej roślinności wokół przyszłego jeziora. Całość kosztów związanych z przekształceniem tego terenu, a zarazem zmiany jego funkcji z przemysłowej na rekreacyjną szacowana jest na chwilę obecną już na ponad 1,5 mld złotych. Zakończenie wszystkich prac rekultywacyjnych planowane jest na koniec 2013 roku, natomiast głównych działań do końca tego roku. Za przeprowadzenie kompletnego procesu rekultywacji odpowiedzialny jest podmiot Kopalnia Siarki „Machów” S.A., który powstał w 1994 roku jako nowe przedsiębiorstwo w wyniku podziału Kopalni i Zakładów Przetwórczych Siarki „Siarkopol” w Tarnobrzegu. Warto zaznaczyć, że jest to jedyna w Polsce kopalnia, której specjalnością nie jest wydobywanie, ale rekultywacja terenów zdegradowanych przez przemysł.

Realizacja wyżej opisanych działań rekultywacyjnych pozwoliła przywrócić terenom pierwotnie zdegradowanym działalnością przemysłową cechy właściwe środowisku naturalnemu. Niewątpliwie przyczyniła się także do wzrostu atrakcyjności krajobrazowej okolic Tarnobrzega. Stworzenie tego typu waloru jest podstawowym czynnikiem determinującym możliwości rozwoju gospodarki turystycznej na tym obszarze. Można więc śmiało stwierdzić, iż został zrealizowany etap I zgodnie z przyjętym podziałem działań aktywizacyjnych terenów przemysłowych. Nastąpiła transformacja funkcji wiodącej obszaru machowskiego z przemysłowego na turystyczno-rekreacyjną. Jest to jednak dopiero początek drogi do zaistnienia turystyki, a jej obraz zależy obecnie od działań aktywizacyjnych podejmowanych przez podmioty odpowiedzialne za zarządzanie przestrzenią zbiornika machowskiego.

PODEJMOWANE I PLANOWANE DZIAŁANIA W CELU TURYSTYCZNEJ AKTYWIZACJI OBSZARÓW POPRZEMYSŁOWYCH WYROBISKA KOPALNI SIARKI „MACHÓW”

Powstanie zbiornika machowskiego, który niby jest walorem przyrodniczym, a jednak powstał w wyniku działalności człowieka, zapoczątkowało II etap działań zmierzających do aktywizacji turystycznej tego obszaru. Obecnie można zaobserwować pewne działania ze strony kopalni oraz samorządu miasta zmierzające do uruchomienia zbiornika w celach turystycznych i rekreacyjnych. Przystępując do oceny tych działań, należy stwierdzić, że tempo postępów jest niezadowalające, co szczególnie dotyka mieszkańców Tarnobrzega, jako grupę korzystającą w pierwszej kolejności z sąsiedztwa akwenu. Od momentu zakończenia procesu wypełniania zbiornika wodą ludność Tarnobrzega oficjalnie nie skorzystała jeszcze z jego dobrodziejstw. Wielokrotnie przesuwano termin oficjalnego otwarcia zalewu dla mieszkańców. Jednym z powodów ograniczających dostęp w zeszłym sezonie letnim była decyzja Urzędu Górniczego. Motywowano tę decyzję pozostałościami po infrastrukturze odwodnieniowej wciąż czynnej i będącej pod wysokim napięciem, która stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa osób wypoczywających. Bez prawidłowego zabezpieczenia terenu żaden z obecnie zarządzających zbiornikiem podmiotów nie weźmie odpowiedzialności za bezpieczeństwo ruchu turystycznego. Sporadycznie nieliczni mieszkańcy wybierali się już w celach rekreacyjnych nad jezioro machowskie, lecz wciąż brak jest właściwej infrastruktury umożliwiającej wypoczynek. Problem zbyt wolnego tempa inwestycji przy zbiorniku tkwi w fakcie, iż decyzje na temat jego przyszłości zapadają w Warszawie. Chcąc cokolwiek utworzyć, władze miasta zmuszone są do konsultowania swoich poczynań z właściwym ministerstwem. Dlatego też słusznym działaniem wydaje się od pewnego czasu podejmowana ścisła współpraca władz Tarnobrzega i zarządu Kopalni Machów w sprawie przejęcia zbiornika od Ministerstwa Skarbu.

W sezonie 2010 zbiornik machowski miał być wreszcie udostępniony dla potencjalnych turystów. W ostatnich dniach czerwca przygotowane już były schody zejścia do wody. Wciąż jednak brakowało plaży, zaplecza sanitarnego oraz wydzielonego obszaru do parkowania. Piasek na potrzeby plaży miał być rozsypany z początkiem wakacji – opóźnienie wyniknęło z powodu majowej powodzi, która spowodowała jego zanieczyszczenie i konieczność sprowadzenia z innego miejsca niedotkniętego skutkami powodzi. Wysiłkiem władz miasta przygotowano także ścieżkę rowerową prowadzącą z Tarnobrzega wzdłuż „Wisłostrady” aż nad sam zbiornik. Jednak patrząc na całość inwestycji, która była planowana jeszcze w latach 90., podjęte inicjatywy jawią się jak „krople w jeziorze potrzeb”.

Już na etapie podjęcia decyzji o likwidacji wyrobiska kopalnianego powstało odpowiednie narzędzie planistyczne w postaci koncepcji przestrzennego zagospodarowania całego terenu byłych Kopalni i Zakładów Przetwórczych Siarki „Siarkopol” w Tarnobrzegu. Plan ten obejmował nie tylko obszar powstającego zbiornika wodnego i jego bezpośredniego sąsiedztwa, ale również jego okolicy będącej jeszcze w granicach byłego zakładu przemysłowego. Koncepcja była wzniosła, oprócz wydawałoby się obowiązkowych elementów zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego, takich jak m.in.: parkingi, alejki spacerowe i ścieżki rowerowe wzdłuż zbiornika, plaże, obiekty małej

architektury (ławki, siedziska, kosze na śmieci, oświetlenie, tablice informacyjne, pomo-
sty widokowe), infrastruktury koniecznej do uprawiania żeglarsstwa na zbiorniku, czyli
np. marin, przystani żeglarskich, przewidywano takie inwestycje, jak: obiekty handlo-
wo-gastronomiczne, pawilon obsługujący ruch turystyczny, ogródki działkowe, zespół
działek zabudowy letniskowej, teren zabudowy mieszkalno-usługowej, pole namiotowe.
Planowano również utworzenie hotelu z zapleczem gastronomicznym, ośrodka szkole-
niowo-rekreacyjnego z bazą noclegową oraz towarzyszącą. Oprócz tego w koncepcji tej
przewidziano również teren pod budowę pola golfowego oraz wiele innych inwestycji,
które łącznie stanowiłyby kompleksowy produkt turystyczny. Trzeba bowiem mieć na
uwadze, iż sam zbiornik bez dodatkowych atrakcji w postaci elementów turystycznej
infrastruktury towarzyszącej spełniałby co najwyżej funkcję lokalnej atrakcji turystycz-
nej. Postępując zgodnie z ww. koncepcją, do turysty mógł być kierowany produkt, który
zachęcałby do przyjazdu nie tylko mieszkańców samego Tarnobrzega, ale całego regio-
nu, a może nawet województwa. Plan ten obowiązywał od samego początku i na jego
podstawie prowadzone były działania rekultywacyjne, aczkolwiek miał on charakter
wyłącznie „roboczy”. Wykorzystywany był jedynie przez Kopalnię Siarki „Machów”
S.A. i nie był planem w rozumieniu aktu prawa miejscowego, zatem nie pociągał za
sobą żadnych konsekwencji prawnych. Niestety, spółka jako podmiot odpowiedzialny za
przeprowadzenie procesu rekultywacji tego terenu, działając z ramienia Skarbu Państwa
i będąc jemu podległą, rozpoczęła sprzedaż terenów w sąsiedztwie zbiornika prywatnym
właścicielom (inwestorom) bez żadnej weryfikacji intencji co do planowanych przedsię-
wzięć. W ten sposób zostały w większości wyprzedane działki znajdujące się poza dro-
gą okalającą utworzony zbiornik, zatem stanowiące sąsiedztwo waloru krajobrazowego.
Jest to niewątpliwie niekorzystne zjawisko z punktu widzenia kompleksowego produktu
turystycznego, zwłaszcza że na chwilę obecną nie wiadomo, jakie są zamiary poszcze-
gólnych właścicieli – czy będą postępować zgodnie z koncepcją zagospodarowania czy
też będą reprezentować swój własny interes, chociażby przez zabudowę mieszkaniową.
Pod znakiem zapytania stoi obecnie utworzenie pola golfowego oraz innych inwestycji
wchodzących w skład infrastruktury towarzyszącej.

Z uwagi na obecną sytuację konieczne wydaje się powołanie podmiotu zarządzające-
go, który by nie tylko zarządzał, zajmował się regulacjami dotyczącymi funkcjonowania
samego zbiornika wodnego, ale także potrafiłby dojść do porozumienia z obecnymi już
prywatnymi właścicielami działek w celu utrzymania koncepcji kompleksowego produk-
tu turystycznego. Taka inicjatywa została już podjęta, planuje się utworzenie odrębnej
spółki odpowiedzialnej za zarządzanie i funkcjonowanie zbiornika machowskiego oraz
organizację ruchu turystycznego i rekreacji. Wejściem w skład tego podmiotu gospodar-
czego zainteresowane są przede wszystkim sama kopalnia oraz prezydent miasta Tarno-
brzega. Udział procentowy poszczególnych podmiotów w spółce będzie zależał od warto-
ści majątku, jaki wniosą kopalnia i prezydent miasta. Zarząd Kopalni Machów planuje, że
do spółki zostaną włączone jezioro, 11-kilometrowa droga opaskowa oraz część gruntów
kopalni leżących w strefie tej drogi. To także kanał dolotowy i odlotowy z budynkami,
jakie stoją przy kanale, czyli infrastruktura niezbędna do prawidłowego funkcjonowania
zbiornika wodnego. Planowana spółka, mimo iż nie będzie zarządzała całym obszarem
przewidzianym w pierwotnej koncepcji, musi mieć na uwadze współpracę ze wszystkimi
podmiotami planującymi inwestować w okolicy zbiornika.

Aby ustrzec się przed kolejnym niekontrolowanym przeznaczeniem obszarów będących w bezpośrednim sąsiedztwie zbiornika wodnego, samorząd lokalny, wychodząc naprzeciw planom związanym z zagospodarowaniem zbiornika w Machowie, uchwalił zmiany Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Tarnobrzeg II. Dokument określa przeznaczenie najbliższych terenów wokół zbiornika, gdy już zostanie on udostępniony turystom. Wynika z niego, że nad zbiornikiem nie będzie można stawiać budynków blisko wody. Budownictwo jednorodzinne będzie możliwe tylko od strony osiedla Ocice, za drogą opaskową, która biegnie wokół zbiornika. Na terenie sadów, które graniczą z jednej strony ze zbiornikiem, z drugiej z Wisłostradą, nie będzie można budować domów. Na przeszkodzie stoją warunki geologiczne wokół zbiornika i zagrożenie zalania tych terenów wodą. W związku z planowaną budową bazy turystycznej, o której tarnobrzezski samorząd wspomina od dawien dawna, na potrzeby turystów i wodniaków miasto zabezpieczyło sześć hektarów teren, leżący wzdłuż drogi prowadzącej do kopalnianego ośrodka Kama. Tam właśnie mają stanąć hotel, stacja wodniacka i zaplecze gastronomiczne. Czas realizacji tych inwestycji jest jednak bliżej nieokreślony, co niewątpliwie utrudnia powstanie produktu turystycznego o znaczeniu co najmniej regionalnym. Należy więc przypuszczać, że w najbliższej przyszłości zbiornik będzie stanowił zaplecze rekreacyjne wyłącznie dla mieszkańców Tarnobrzega.

PODSUMOWANIE

Zaprezentowana powyżej analiza pokazuje, że działania zmierzające do aktywizacji turystycznej obszarów mogą okazać się skuteczne nawet w przypadku całkowicie zdegradowanych przyrodniczo i krajobrazowo terenów, jakimi są obszary przemysłowe. Wymaga to jednakże ogromnych nakładów pieniężnych, wysiłków i zsynchronizowania działań wielu podmiotów zarówno publicznych, jak i prywatnych. Konieczne jest także konsekwentne dążenie do realizacji zamierzonego celu, jak bowiem pokazano na przykładzie zbiornika machowskiego, odejście od założonej koncepcji może spowodować obniżenie wartości produktu turystycznego. Należy także pamiętać, aby realizowane w przyszłości działania podmiotu zarządzającego tym obiektem były spójne. Celowe wydaje się zatem kreowanie takich form ruchu turystycznego, które będą się wzajemnie uzupełniały, zwiększając atrakcyjność i wzbogacając ofertę turystyczną tego obszaru. Brak kontroli w tym zakresie lub niedostatecznie przemyślane rozwiązania ze strony zarządzającej spółki mogą się przyczynić do wzajemnego wykluczania się poszczególnych rodzajów turystyki. Nietrudno wyobrazić sobie sytuację, w której interes prywatny jednego inwestora (np. wypożyczalnia skuterów wodnych) spowoduje obniżenie walorów rekreacyjnych dla osób poszukujących ciszy i spokoju, czy chociażby negatywnie wpłynie na turystykę wędkarską. Dlatego też w miarę rozwoju infrastruktury turystycznej wokół zbiornika i wraz ze wzrastającą skalą ruchu turystycznego konieczne może być sporządzenie strategii rozwoju turystyki na tym obszarze w celu wyeliminowania takich zagrożeń. Przed nowo powołaną spółką do zarządzania zalewem machowskim stoi jeszcze wiele zadań w celu pobudzenia gospodarki turystycznej tego obszaru. Konieczne jest przyspieszenie tempa prac związanych z zagospodarowaniem turystycznym w celu pełnego wykorzystania potencjału zbiornika machowskiego.

Patrząc z szerszego punktu widzenia, w okolicy Tarnobrzega jest więcej terenów eksploatacyjnych wydobywania siarki. Większość z nich również podlega procesowi rekultywacji, jak chociażby kopalnia „Jeziorko”, na terenie której powstaje kilkadziesiąt mniejszych obszarowo niż jezioro machowskie zbiorników wodnych. Pewną szansą wydaje się zatem utworzenie makroregionalnego produktu turystycznego opartego na zbiornikach wodnych po byłych kopalniach. Rejon południowo-wschodniej Polski ma szansę stać się swoistą namiastką Mazur.

PIŚMIENNICTWO

- Gaczek M., 2003. Zarządzanie w gospodarce przestrzennej. Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Poznań.
- Gołębski G., 2002. Metody stymulowania rozwoju turystyki w ujęciu przestrzennym. Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Jakubek J., 2004. Zbiornik Machowski – oczekiwania. Tarnobrzeg.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2010. Produkt turystyczny, pomysł, organizacja, zarządzanie. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Kornak S.A., Rapacz A., 2001. Zarządzanie turystyką i jej podmiotami w miejscowości i regionie. Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.
- Kowalczyk A., Derek M., 2010. Zagospodarowanie turystyczne. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kurek W. (red.), 2007. Turystyka. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Meyer B., 2004. Turystyka jako ekonomiczny czynnik kształtowania przestrzeni. Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- Panasiuk A. (red.), 2010. Potencjał turystyczny – Zagadnienia ekonomiczne. Wyd. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.

TOURIST ACTIVATION OF DEGRADED AREAS ON THE EXAMPLE OF POST-PIT SULFUR MINE “MACHÓW”

Abstract. The article presents the activation of a specific type of tourist space which is completely degraded natural and scenic areas, until recently, functioning of heavy industry. The analysis was carried out based on the actions of government authorities at central, municipal authorities and specially appointed Tarnobrzeg Sulphur Mine Company “Machów” SA. The main task of this cooperation is to work towards the restoration of natural resources, landscape and the proper management of excavation of the former tourist Sulphur Mine “Machów” in order to stimulate economic activity in this area. This analysis is carried out in two ways. On one hand, it focuses on actions that have already been made, on the other hand reveals plans for tourist development and activities undertaken by the above mentioned entities. At the same time, this test is an attempt to evaluate all completed projects and an indication for a number of other regions of the samples taken at the former tourism recovery.

Key words: Machów, Tarnobrzeg, activation, rehabilitation, tourism, recreation

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 13.09.2010